

УДК 334.012.61–022.51:339.137.2](477)
DOI: 10.31359/2411-5584-2019-39-4-24

В. О. РОМАНИШИН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри корпоративних фінансів
і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. В. Гетьмана»,
Україна, м. Київ
e-mail: romanyshyn.v@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4864-5433>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ¹

У статті проаналізовано сучасний стан і проблеми розвитку малого підприємництва та його конкурентоспроможність, оцінено вплив факторів, що обумовлюють цей процес. Проаналізовано місце України в рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності й Індексу легкості ведення бізнесу та визначено чинники, що на нього впливають. Обґрунтовано перспективи розвитку малого підприємництва в Україні та шляхи підвищення його конкурентоспроможності. Розроблено пропозиції щодо модернізації механізмів державної підтримки малого підприємництва з метою підвищення його конкурентоспроможності.

Ключові слова: підприємство, малий бізнес, конкурентоспроможність, інновації, державна підтримка.

JEL Classification: L11, L26, L53, M21, O31.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України підприємства змушені розвивати свій бізнес у вкрай нестабільному зовнішньому середовищі. Постійні зміни в політиці, коливання курсу валют,

---

¹ © Романишин В. О., 2019. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

інфляційні процеси, воєнні дії – усе це створює невизначену ситуацію для економіки держави.

Усе сказане вище вимагає від керівництва підприємств і їх менеджменту дуже продуманої та контрольованої фінансової стратегії. Для отримання прибутку, для досягнення достатнього рівня конкурентоспроможності необхідно мати чіткий план. Зокрема, необхідно мати прописані та чіткі кроки, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Щоб бути конкурентним і відповідати вимогам ринку, підприємствам необхідно: проводити постійний аналіз попиту в тій сфері, в якій працює підприємство; здійснювати модернізацію виробництва та всіх процесів на підприємстві; проводити дослідження пропозицій конкурентів; аналізувати побажання клієнтів; постійно здійснювати розширення й оновлення продукції або послуг. Перелічені завдання потрібно не лише прописати в стратегії підприємства, а й контролювати кожен етап виконання, вчасно відслідковувати динаміку основних показників, здійснювати моніторинг, формувати звітність, проводити планування та вчасно вживати заходів за необхідності коригування плану дій.

Тому тема статті є досить актуальною і потребує подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення діяльності малих підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності, адже що більше науковці приділятимуть увагу даній проблематиці, то міцнішою ставатиме методична база для менеджменту компаній, що, своєю чергою, забезпечить малі підприємства й економіку країни від кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провівши аналіз наукових праць із проблеми статті, можна зробити висновок, що вчені зробили значний внесок в її розв'язання. Зокрема, визначили зміст поняття «конкурентоспроможність», запропонували шляхи аналізу даного поняття на підприємстві.

Значний вклад у дослідження конкурентоспроможності підприємств зробили: З. Варналій (Z. S. Varnalii) [1], Т. Васильців (Т. Н. Vasylytsiv) [1], С. Волосович (S. Volosovych) [2], Н. Геселева (N. V. Heseleva) [3], Н. Заріцька (N. M. Zaritska) [3], Л. Дідківська (L. I. Didkivska) [4], Р. Джонсон (R. A. Dzhonson) [5], Я. Жаліло (Ya. Zhalilo) [6], О. Янковий (O. H. Yankovyi) [7], Л. Лукашова (L. Lukashova) [8], S. Ahmedova (С. Ахмедова) [9].

Водночас більшість науковців розглядали питання конкурентоспроможності в загальному значенні та не акцентували увагу саме на малому підприємстві, не враховуючи той фактор, що економіка є динамічною. В Україні вчені

та практики недостатньо уваги приділяють конкурентоспроможності малих підприємств та адаптації їх діяльності до сучасних реалій, хоча велика увага приділяється отриманню прибутку і визначенню шляхів розвитку компаній.

На сьогоднішньому етапі розвитку менеджменту малих підприємств аспекти аналізу та планування підвищення конкурентоспроможності підприємств недостатньо розроблені, висвітлення їх у наукових публікаціях має суперечливий характер, існує чимало розбіжностей серед науковців у розумінні шляхів досягнення конкурентного рівня в тій чи іншій сфері діяльності малих підприємств. Відсутні чіткі напрями і програми заходів у цій сфері на різних рівнях управління. Це обумовлює необхідність проаналізувати поточну ситуацію, яка склалася стосовно діяльності малих підприємств в Україні, оцінити сучасний стан конкурентоспроможності малого підприємництва у країні та визначити шляхи і перспективи її підвищення. Пошуку шляхів вирішення зазначених проблем і присвячено цю статтю.

Формулювання цілей. Мета статті – проаналізувати стан і проблеми розвитку малого підприємництва в Україні, оцінити стан його конкурентоспроможності на національному і міжнародному рівнях, а також розробити й обґрунтувати перспективні пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в сучасних умовах господарювання з урахуванням глобалізаційних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Сучасні реалії економіки країни призводять до того, що малі підприємства змушені працювати та розвиватися у складному і нестабільному економічному середовищі. Водночас здорова конкуренція, деякі позитивні кроки з боку держави в питаннях оподаткування, інвестиційні проекти, зацікавленість інвесторів у модернових та «свіжих» ідеях дають широкі можливості для відкриття нових компаній. Тому конкуренція в багатьох сферах ведення бізнесу наразі дуже висока.

Керівництву постійно потрібно виділяти кошти та увагу на питання підтримання конкурентоспроможності власного підприємства. Саме тому потрібно чітко розуміти поняття «конкурентоспроможність» і чинники, які її забезпечують.

Варто зауважити, що поняття «конкурентоспроможність підприємства» не може мати чіткого узагальненого визначення, оскільки воно є багатограним і його слід розглядати крізь призму комплексу показників. Одна група вчених вважають, що головною ознакою конкурентоспроможності підприємства є здатність ефективно розпоряджатися своїми фінансовими ресурсами, інша –

розглядає конкурентоспроможність підприємства як здатність виробляти та продавати конкурентоспроможну продукцію.

На наш погляд, найточніше й узагальнююче пояснює поняття «конкурентоспроможність підприємства» З. С. Варналій (Z. S. Varnalii), оскільки його визначення акумулює в собі різні підходи до даного поняття та найбільш повно його розкриває. Автор вважає, що конкурентоспроможність характеризує спроможність одного об'єкта конкурувати у зіставленні з іншими аналогічними об'єктами [10].

Підсумовуючи, запропонуємо власне бачення даного поняття. Конкурентоспроможність підприємства є складною та багатогранною ознакою, означає суперництво, боротьбу за досягнення найкращих результатів у своїй сфері діяльності з метою отримання конкурентних переваг. Таким чином, мета забезпечення конкурентоспроможності підприємства досягається шляхом ефективного використання всіх наявних ресурсів, виготовлення і реалізації конкурентоспроможної продукції, тобто такої продукції, що якісно відрізняється від аналогічної продукції конкурента, що забезпечує можливість отримання прибутку від діяльності підприємства та зростання його ринкової вартості.

Конкурентоспроможність підприємства визначається достатньо великим числом факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Наведемо у табл. 1 головні фактори конкурентоспроможності малих підприємств.

Таблиця 1

Фактори конкурентоспроможності малих підприємств

Внутрішні	Зовнішні
Політична ситуація країни	Методи управління
Економічні зв'язки	Рівень виробництва
Наявність конкурентів	Прогнозування, планування та контроль
Наявність сировини	Маркетингова концепція
Рівень техніки та технологій	Інноваційні технології
Система управління виробництвом	Якість продукції
Законодавча база	Ступінь задоволення потреб споживача

Джерело: розробка автора.

Ми поділяємо думку більшості експертів, що найпроблемнішими чинниками, що впливають на ведення бізнесу в Україні і негативно впливають на конкурентоспроможність малих підприємств, є: корупція та бюрократія, політична нестабільність, інфляція, неефективна урядова політика підтримки,

ускладнений доступ до фінансування і його висока вартість, високий рівень і нерівність в оподаткуванні, а також низький рівень освіченості підприємців у сфері власного ж бізнесу. Саме враховуючи вищеописані фактори, мале підприємництво в Україні відстає у своєму розвитку та рівні конкурентоспроможності порівняно з європейськими й іншими розвиненими країнами.

Питання конкурентоспроможності підприємств досліджують як на національному, так і на міжнародному рівні. Важливим показником, який характеризує конкурентоспроможність підприємств по країні у цілому, є Індекс глобальної конкурентоспроможності від Всесвітнього економічного форуму. Він розраховується за 12-ма вимірами – складовими конкурентоспроможності (2019 р.), які спільно створюють всеосяжну оцінку конкурентоспроможності економіки і враховують також статистичні дані, інші індекси, опитування вищого менеджменту компаній. По всьому світу опитування охоплює 14 тис. осіб. В Україні в опитуваннях беруть участь близько 100 провідних менеджерів.

Згідно з даними WORLD ECONOMIC FORUM Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0 за 2019 р. охоплює 141 країну та вимірює їх конкурентоспроможність, яка визначається як сукупність інститутів, політики та факторів, що визначають рівень продуктивності праці [11].

Основні тенденції відповідно до звіту про Індекс глобальної конкурентоспроможності у 2019 р. такі:

1. Першим у рейтингу 2019 р. є Сінгапур із оцінкою 84,8 із 100, який обішов США, що були минулорічним лідером індексу конкурентоспроможності.

2. Серед економік G20 в топ-10 індексу представлені Сполучені Штати Америки (2-ге місце), Японія (6-те), Німеччина (7-ме) та Велика Британія (9-те), тоді як Аргентина (83-тє, знизилася в рейтингу на два місця порівняно з 2018 р.) є найнижчою в рейтингу серед країн G20.

3. Азійсько-Тихоокеанський регіон є регіоном із найвищим рівнем конкурентоспроможності, за ним ідуть Європа та Північна Америка.

4. Сполучені Штати хоча й поступилися Сінгапуру в загальному рейтингу глобальної конкурентоспроможності, однак залишаються провідним інноваційним центром, займаючи 1-ше місце в рейтингу динаміки бізнесу, 2-ге за інноваційною спроможністю та 1-ше місце за пошуком кваліфікованих працівників.

5. Країни Північної Європи є одними з найбільш технологічно розвинених, інноваційних і динамічних у світі, забезпечуючи також найкращі умови життя та соціального захисту.

6. Данія, Уругвай та Зімбабве значно збільшили в себе частку відновлюваних джерел енергії у відсотках до обсягу споживання порівняно з іншими країнами з таким самим рівнем конкурентоспроможності [11].

Україна у 2019 р. опустилася на дві позиції в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності, посівши 85-те місце серед 141 країни, тоді як торік вона займала 83-тє місце. Позиція України за складовими рейтингу і сукупно представлена на рис. 1.

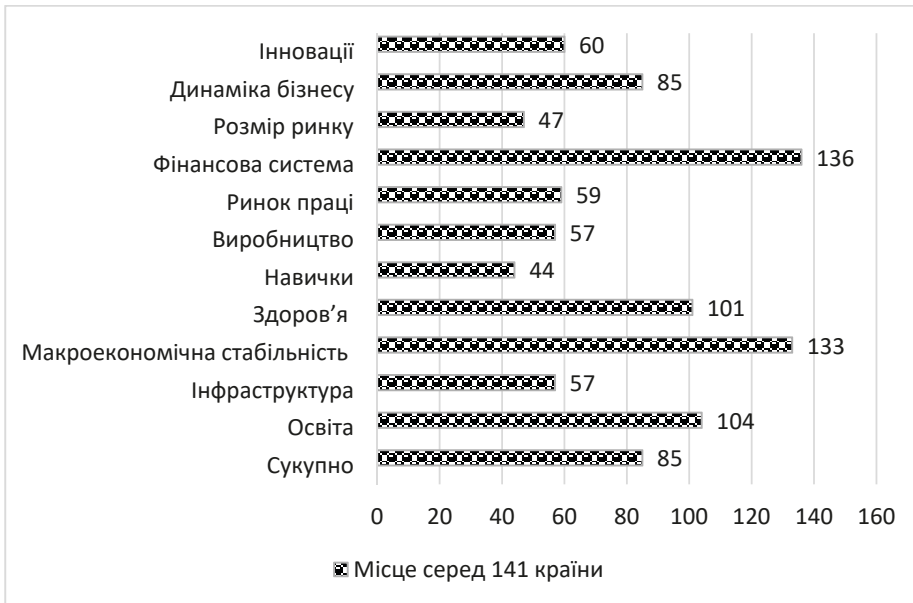

Рис. 1. Місце України в рейтингу Індeksu глобальної конкурентоспроможності 2019 р.

Джерело: побудовано за даними [12].

Наша країна постійно перебувала у другій половині рейтингу Індeksu глобальної конкурентоспроможності. Протягом останніх семи років позиції України в рейтингу Індeksu глобальної конкурентоспроможності коливалися в межах 73–85-го місць. Так, у 2012 р. Україна в GCI була 73-ю зі 144 країн, в 2013-му провалилася на 84-ту позицію зі 148 країн, після Революції Гідності піднялася одразу на 76-те місце зі 144 країн, проте потім відкотилася на 79-ту позицію з 140 країн, а в 2016 р. – на 85-ту позицію з 138. У 2017 р. країна піднялася на 81-ше місце в рейтингу зі 137 країн, а в 2018 р. відкотилася на 83-тє місце зі 140 країн.

Порівняння позицій України за складовими Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0 у 2019 р. порівняно з 2018 р. представлені на рис. 2.

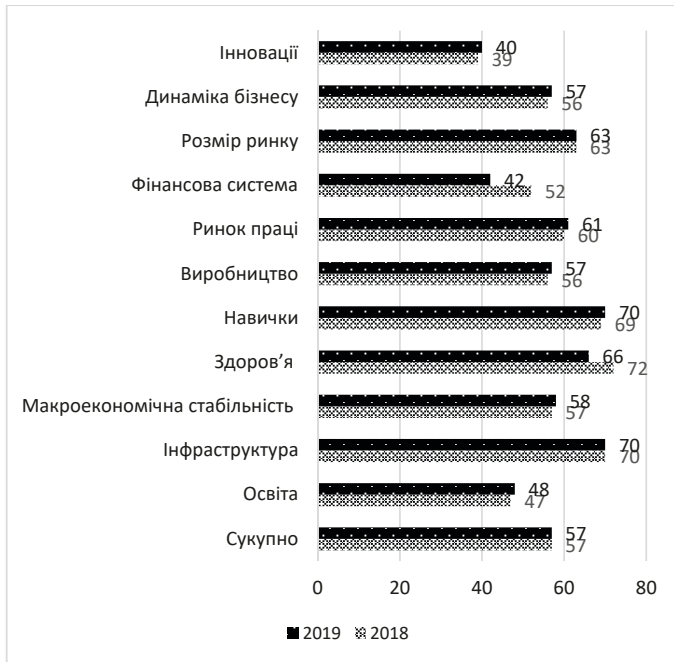

Рис. 2. Динаміка складових Індексу глобальної конкурентоспроможності України у 2018–2019 рр.

Джерело: складено за даними [12].

За даними звіту, у 2019 р. покращилися позиції України за критеріями «ринок товарів» – переміщення з 73-го на 57-ме місце, «ринок праці» – з 66-го на 69-те місце та «інституціональний розвиток» – зі 110-го на 104-те місце. Також Україні вдалося підняти у рейтингу освіти – з 46-го на 44-те місце та динаміки бізнесу – з 86-го місця на 85-те.

Основними причинами зниження місця України став регрес у сфері фінансових систем, в якій рейтинг України опустився на 19 позицій – із 117-го до 136-го місця, й у сфері охорони здоров'я – на 9 позицій: з 94-го до 101-го місця. Також дещо погіршилися показники впровадження ІКТ – із 77-го на 78-ме місце, макроекономічної стабільності – зі 131-го на 133-тє місце та інноваційних можливостей – із 58-го на 60-те місце. Незважаючи на зниження рейтингу України за показником макроекономічної стабільності, варто за-

значити, що показник середньорічного зростання ВВП за десять років перестав бути від'ємним і покращився з $-2,1$ % до $0,1$ %, однак приріст прямих іноземних інвестицій за п'ять років знизився з $2,7$ % ВВП до $2,3$ % ВВП. За обсягом внутрішнього ринку і за інфраструктурою Україна зберегла минулорічні позиції – відповідно 47-ме та 57-ме місця.

На рис. 3 зображено ефективність економіки України згідно зі звітом 2019 р. від WORLD ECONOMIC FORUM та основні компоненти Індексу глобальної конкурентоспроможності порівняно із середніми даними по Євразійському регіону [12].

Рис. 3. Позиція України серед євразійських країн у рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності 2019 р.

Джерело: дані [12].

Порівнюючи місце України із найближчими сусідами – Польщею та Росією, слід зазначити: вони зберегли свої минулорічні позиції і перебувають суттєво вище в рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності – на 37-му та 43-му місцях відповідно. Румунія піднялася на 51-ше місце (+1), Угорщина на 47-ме (+1), Молдова на 86-те (+2), Словаччина відкотилася до 42-го місця (–1). Білорусь у рейтингу не представлена.

Сукупно Україна не покращила свого показника з 2018 р., а, навпаки, уже другий рік поспіль опускається на дві позиції нижче в рейтингу. Загалом усі показники України, за якими здійснюється оцінка рівня глобальної конкурентоспроможності, перебувають на рівні нижче середини або ближче до кінця рейтингу, більшість показників поточного року практично не зазнали змін на краще, що свідчить про негативну тенденцію конкурентоспроможності малих підприємств та потребує додаткової уваги як із боку бізнесу, так і держави.

Малі підприємства потребують модернізації, запровадження новітніх технологій і сучасних моделей ведення бізнесу. На світових форумах неодноразово зазначалося, що головним рушієм підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу в сучасному світі є саме інновації. Тому державі та в першу чергу підприємцям слід зосередитися на модернізації свого бізнесу. Певні капіталовкладення в даний напрям будуть повернені доходом підприємства, але для цього спочатку потрібно сформувавши чітку модель оновлення, розробляти відповідний план та запроваджувати належний контроль на всіх етапах його виконання.

Як ми вже зазначали вище, індекс конкурентоспроможності не повною мірою ілюструє реальні зміни у країні. Тому варто проаналізувати й інші показники, які чітко відображають покращення або погіршення стану малого підприємництва. Серед них варто дослідити Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business) від Світового банку. Індекс розраховується на основі результатів експертного опитування працівників юридичних, інвестиційних та аудиторських компаній, а також державних органів. В опитуванні беруть участь 13 800 експертів по всьому світі, у середньому по 72 з однієї країни. При цьому експерти оцінюють умови ведення бізнесу країн за 10 показниками: міжнародна торгівля, оподаткування, реєстрація підприємств, отримання кредитів, реєстрація власності, отримання дозволів на будівництво, захист міноритарних інвесторів, урегулювання неплатоспроможності, забезпечення виконання контрактів, а також підключення до системи електропостачання. У рейтингу країн Україна за показником легкості ведення бізнесу перемістилася зі 112-го місця (2012 р.) на 64-те місце (2018 р.) серед 190 країн (рис. 4) [13].

Значення індексу Doing Business для України найбільше зросло у трьох сферах: отримання дозволів на будівництво – на 110 позицій, оподаткування – на 97 позицій, міжнародна торгівля – на 41 позицію.

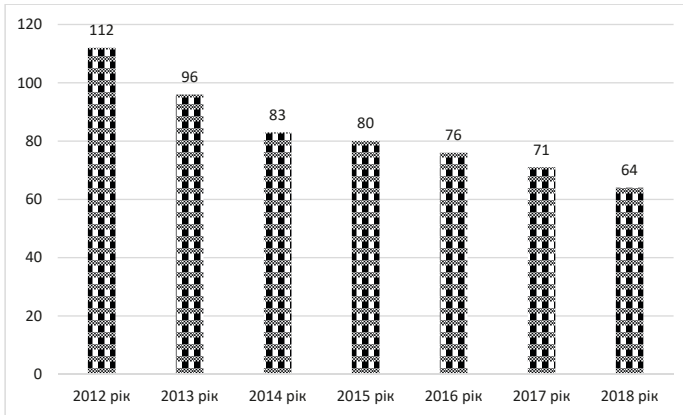

Рис. 4. Динаміка України в рейтингу Doing Business за показником легкості ведення бізнесу

Джерело: побудовано за даними Doing Business report 2014–2020 рр. [13].

У 2019 р. порівняно з 2018 р. Україна піднялася в рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business на 7 позицій, з 71-го на 64-те місце. При цьому в Україні покращилися 6 із 10 показників, за якими здійснюється розрахунок індексу (рис. 5).

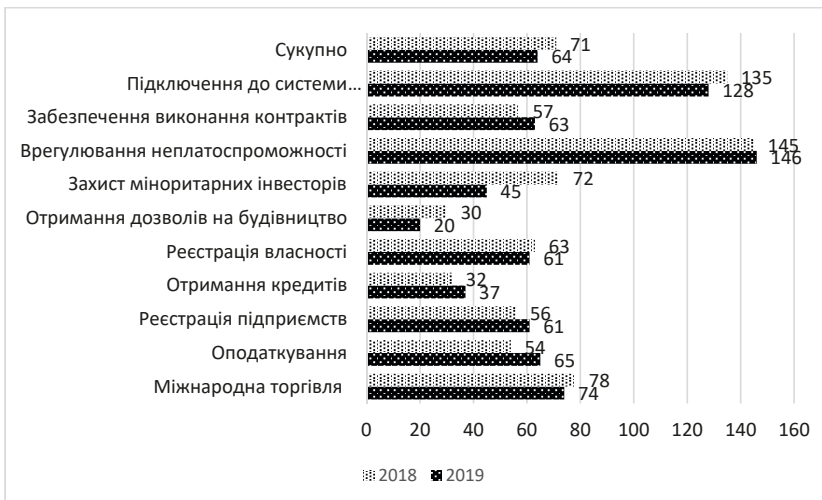

Рис. 5. Динаміка складових Індексу легкості ведення бізнесу для України у 2018–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [13].

Найбільший прогрес (+27 пунктів) мав місце за компонентом «Захист міноритарних акціонерів», завдяки відкриттю інформації про кінцевих бенефіціарів бізнесу. Також істотне підвищення показав компонент «Отримання дозволу на будівництво» (+10). Крім того, мали місце позитивні зміни таких компонентів, як «Підключення до електромереж», «Міжнародна торгівля», «Реєстрація майна», «Доступ до кредитів». Однак за іншими критеріями ситуація погіршилася. Зокрема, за забезпеченням контрактів Україна опустилася з 57-го на 63-тє місце, за легкістю відкриття підприємства й оподаткуванням спостерігається помітне погіршення – з 56-го місця на 61-ше і з 54-го на 65-те місце відповідно, а за врегулюванням неплатоспроможності опустилася на одну позицію (з 145-го на 146-те місце).

Проаналізуємо зміни, які відбулися в Україні та вплинули на її місце в рейтингу Doing Business (табл. 2).

Таблиця 2

Зміни, які відбулися в Україні стосовно ведення бізнесу

Складова	Рік упровадження	Зміни	Зміна місця в рейтингу Doing Business
Відкриття бізнесу	2015	Зменшено час на обов'язкову реєстрацію платника ПДВ, скасовано збори за реєстрацію підприємств	+46 (з 76-го на 30-те місце)
Отримання дозволу на будівництво	2017	Зменшено розмір пайового внеску та скасовано вимоги до інвесторів отримувати технічні умови з пожежної безпеки на будівництво від Державної служби з надзвичайних ситуацій	+105 (140 → 35)
	2018	Водночас отримати дозвіл на будівництво стало дорожче, оскільки було збільшено пайовий внесок на розвиток міської соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури	+5 (35 → 30)
	2019	Припинення дії вимоги залучення незалежного проєктанта та інженера технагляду. Також упроваджено систему онлайн-повідомлень і знижено вартість дозволів на будівництво в Києві	+10 (30 → 20)
Захист прав міноритарних акціонерів	2016	Запроваджено вимоги виключення зацікавленого директора або акціонера з участі в голосуванні	+18 (88 → 70)
	2017	Упроваджено вимоги про деталізоване та негайне розкриття інформації про транзакції за участю пов'язаних осіб	-11 (70 → 81)
	2018	Підвищено вимоги до розкриття інформації про транзакції з пов'язаними особами в річних звітах акціонерних товариств	+9 (81 → 72)

Закінчення табл. 2

Складова	Рік упровадження	Зміни	Зміна місця в рейтингу Doing Business
	2019	Установлені ширші вимоги щодо відкриття інформації про кінцевих бенефіціарів	+27 (72 → 45)
Оподаткування	2014	Полегшено сплату податків для компаній, запровадивши електронну систему для сплати. З іншого боку, було підвищено екологічний податок	+56 (164 → 108)
	2017	Спрощено сплату податків, зменшивши розмір Єдиного соціального внеску	+41 (84 → 43)
Міжнародна торгівля	2018	Полегшено міжнародну торгівлю, виключивши автомобільні запчастини з переліку товарів військового призначення, що полегшило їх імпорт	+41 (119 → 78)
	2019	Скасування частини сертифікаційних вимог для промислових товарів	+4 (78 → 74)
Підключення до системи електропостачання	2019	Упорядкування технічних умов, упровадження географічної інформаційної системи, покращено надійність електропостачання завдяки механізму компенсації відключення	+7 (135 → 128)
Реєстрація власності	2019	Підвищено прозорість системи управління земельними ресурсами завдяки відкриттю земельних реєстрів та спрощена реєстрація майна	+2 (63 → 61)
Виконання контрактів	2016	Спрощено виконання контрактів, запровадивши електронну систему сплати судових зборів.	+17 (98 → 81)
	2018	Спрощено виконання контрактів, запровадивши спрощену процедуру для дрібних скарг та досудових розслідувань під час розгляду справ у господарських судах	+25 (82 → 57)

Джерело: складено автором на основі [13; 14].

Варто зазначити, що протягом останніх років спостерігаються чіткі та послідовні кроки з боку держави для підтримки і розвитку малого бізнесу: полегшено процедуру відкриття бізнесу, сплати податків, отримання дозволу на будівництво. Значною мірою саме завдяки цьому в Україні вдалося досягти певної макроекономічної стабільності та деякого покращення інвестиційного клімату, що й відобразилося в позитивній динаміці рейтингу країни в Індексі легкості ведення бізнесу.

Водночас досить стрімке просування країни в рейтингу Doing Business не супроводжується таким самим зростанням показників розвитку малого підприємництва та його рівня конкурентоспроможності. Так, відповідно до даних Державної служби статистики (табл. 3) кількість суб'єктів малого підприємництва з 2015 по 2018 р. зменшилася на 135 714 підприємств з 1 958 385 до 1 789 406 підприємств. Водночас кількість найманих працівників зросла на 334 916 осіб за цей же період, а обсяг реалізованої продукції зріс на 1 177 973 540,7 млн грн [15].

Таблиця 3

Основні показники стану розвитку малих підприємств в Україні

Кількість малих підприємств, одиниць				
2015	2016	2017	2018	Приріст/спад
1 958 385	1 850 034	1 789 406	1 822 671	-135 714
Кількість найманих працівників, осіб				
3 838 749	3 871 758	3 956 331	4 173 665	+334 916
Обсяг реалізованої продукції, грн				
1 318 974 151,5	1 651 982 037,2	2 067 799 291,6	2 496 947 692,2	+1 177 973 540,7

Джерело: розраховано автором за даними [15].

Вважаємо, що виявлена стійка тенденція до зменшення чисельності малих підприємств є негативною для економіки країни, оскільки для зростання та процвітання національної економіки потрібні інноваційні та інтернаціоналізовані малі та середні підприємства. Такі фірми можуть становити понад 97 % від загальної кількості компаній в окремих країнах. Зокрема, у Франції на них припадає 95 % підприємств, 50 % робітників і 57 % доданої вартості [16]. Щодо відповідних часток малих підприємств в Україні, то вони майже такі ж, як у Франції, стосовно кількості підприємств і частки зайнятих – 96 % і 49 % відповідно. Однак частка малих підприємств в Україні у загальному обсязі реалізованої продукції є суттєво меншою і становить лише 25 % [15].

В ЄС мікро-, малі та середні підприємства, становлячи близько 99 % від усіх компаній, забезпечують дві третини робочих місць у приватному секторі та вносять понад половину загальної доданої вартості, створеної бізнесом в ЄС [16]. Для підтримки малого та середнього бізнесу в ЄС прийняті різні програми дій, зокрема Акт про малий бізнес, Горизонт 2020 та програма COSME. Їх метою є підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств через дослідження та інновації і забезпечення кращого доступу до фінансування таких підприємств [17].

У грудні 2013 р. прийнято Регламент (ЄС) № 1287/2013 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2013 р. про створення Програми конкурентоспроможності малих та середніх підприємств (COSME) на період 2014–2020 рр. COSME спрямована на досягнення таких загальних цілей:

– покращити доступ до фінансування малого та середнього бізнесу у вигляді власного капіталу та боргу: інструмент власного капіталу для інвестицій на фазі зростання та гарантія позики, яка надаватиме МСП прями чи інші домовленості щодо розподілу ризику з фінансовими посередниками для покриття позик;

– сприяти розвитку підприємництва: діяльність буде включати розвиток підприємницьких навичок та настроїв, особливо серед нових підприємців, молоді та жінок.

COSME має бюджет 2,3 млрд євро і розроблена як програма грантів для прямого фінансування МСП. Очікується, що програма COSME допомагатиме 39 000 компаній щорічно створювати або зберігати 29 500 робочих місць та запускати 900 нових бізнес-продуктів, послуг чи процесів до 2020 р. [17]. Україна офіційно приєдналася до європейської програми підтримки малого та середнього підприємництва COSME у травні 2016 р.

Як відомо, малі підприємства вирішують важливе суспільне завдання створення робочих місць. Так, ще на початку 50-х рр. XX ст. у США було схвалено Акт малого бізнесу: завданням для уряду було визнано захист та сприяння розвитку малого бізнесу і вільної конкуренції [17]. У ЄС Акт малого бізнесу отримав назву «Спочатку думай про малий бізнес». 18 січня 2018 р. Європейська Комісія запропонувала державам – членам ЄС запровадити більшу гнучкість у встановленні ставок податку на додану вартість із метою створення кращого податкового середовища для розвитку малого підприємництва.

На наш погляд, Україні слід перейняти досвід розвинених країн. Насамперед здійснювати диференційовану державну підтримку підприємництва: окремо – для груп великого та середнього бізнесу і окремо – для малого бізнесу. Такий підхід дозволить найповніше враховувати сильні та слабкі сторони об'єктів регулювання. У підсумку малі підприємства зможуть мати більшу конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Основними причинами, які негативно впливають на конкурентоспроможність малих підприємств, є:

– складність системи оподаткування;

– часта неузгодженість нормативних актів та повна відсутність у деяких сферах нормативно-правового забезпечення;

- обмеженість матеріально-фінансових ресурсів підприємств;
- відсутність рівних умов ведення бізнесу для всіх учасників ринку;
- високий рівень монополізації економіки;
- недостатня інноваційно-інвестиційна активність вітчизняного бізнесу;
- обмеженість попиту на внутрішньому ринку;
- недосконалість системи обліку та статистичної звітності й інші чинники.

У наш час малі підприємства постійно конкурують за виживання, вони змушені постійно розвиватися й адаптуватися до поточних умов ринку, адже для існування потрібно стабільно отримувати прибуток, підвищувати свою конкурентоспроможність. Така нестабільна ситуація свідчить про те, що малі підприємства в Україні перебувають в умовах слабкої державної підтримки. Як наслідок, це призводить до зниження їх конкурентоспроможності, до їх недостатньої інвестиційно-інноваційної активності, низького рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, що стримує їх економічне зростання.

На наш погляд, основна проблема розвитку малого бізнесу в Україні пов'язана з якістю державного управління: державна політика щодо розвитку малого та середнього бізнесу в більшості випадків лише реагує на зовнішні чинники, наприклад на масштабні публічні акції малого бізнесу. Комплексних програм, спрямованих на розвиток та конкурентоспроможність малого бізнесу, за часи незалежності в країні не розроблялося. Лише у травні 2017 р. завдяки тривалим зусиллям української бізнес-спільноти за експертної підтримки проекту «FORBIZ» у рамках Ініціативи ЄС «EU4Business» Кабінет Міністрів України розробив та затвердив Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [18]. Метою Стратегії є сприяння розвитку підприємництва в Україні, створення сприятливих умов для відкриття, ведення та зростання малого і середнього підприємництва шляхом консолідації зусиль усіх заінтересованих сторін, що забезпечить соціально-економічний розвиток країни та підвищить рівень життя населення [19]. Основними напрямками реалізації Стратегії є:

- створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва;
- розширення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування;
- спрощення податкового адміністрування для малого і середнього підприємництва;
- популяризація підприємницької культури та розвиток підприємницьких навичок;

- сприяння експорту/інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва;
- підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва.

Для українських суб'єктів малого підприємництва сьогодні доступні 23 програми Європейського Союзу. Однак найбільш масштабними програмами підтримки малого та середнього підприємництва Європейського Союзу є програми COSME, HORIZON 2020 та SME Facility.

Особливої уваги заслуговують питання фінансування малого бізнесу в Україні. У цьому зв'язку варто зазначити про появу нових доступних програм кредитування малого бізнесу, які почали активно реалізовуватися у зв'язку з посиленням євроінтеграційних процесів. Новим напрямом підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в Україні на сучасному етапі стає залучення фандрайзингових коштів, зокрема фінансування господарської діяльності за рахунок коштів грантових фондів. Гранти розраховані перш за все на суб'єктів малого підприємництва, що реалізують інноваційні проекти в різних сферах економічної діяльності. Причому можливості залучення фандрайзингових коштів вітчизняними суб'єктами малого підприємництва частіше залежать не від виду економічної діяльності, а від ступеня інноваційності запропонованого проекту [8].

Слід зазначити, що суб'єктам малого підприємництва для здійснення ефективної господарської діяльності часто бракує не лише коштів, але й професійних знань. Під час вибору виду економічної діяльності суб'єкти малого підприємництва часто орієнтуються перш за все на кон'юнктуру ринку, а не на власний потенціал. За таких умов надзвичайно актуальною і такою, що, безумовно, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності малого підприємництва, є інформаційно-консультаційна підтримка як діючих суб'єктів малого бізнесу, так і тих, хто лише має наміри започаткувати власний бізнес.

Висновки. У статті розглянуто сучасний стан малого підприємництва і його конкурентоспроможність та окреслені перспективи розвитку. Досліджено шляхи і способи впливу держави на діяльність малих підприємств та їх конкурентоспроможність.

Проведене дослідження доводить, що конкурентоспроможність підприємства – це складне багатоаспектне поняття, яке означає суперництво, боротьбу за досягнення найкращих результатів, отримання конкурентних переваг шляхом ефективного використання всіх наявних ресурсів, виготовлення та реа-

лізації конкурентоспроможної продукції та отримання прибутку від ведення ефективної господарської діяльності.

За наявних у світі викликів щодо суттєвого очікуваного скорочення робочих місць у світовій економіці в найближчі двадцять–тридцять років малий бізнес може і, навіть більше, – має стати тим інструментом, який забезпечить робочими місцями працездатне населення. Тобто найближчим часом малий бізнес (вірогідніше – мікробізнес у форматі самозайнятих осіб) має створити декілька сотень тисяч робочих місць.

Малі підприємства за умов ринкової економіки мають значний потенціал, проте в Україні вони вимушені боротися з перепонами, які створює сама ж держава: податковий тиск, недостатня фінансова підтримка, бюрократична тяганина, нерівні конкурентні умови на ринку та інші проблеми. Усе це призводить до того, що підприємства часто змушені частково працювати у тіньовому режимі.

Виходячи з проблем, виявлених у ході дослідження, можна дати такі рекомендації для підвищення конкурентоспроможності малих підприємств в Україні: використання світового досвіду роботи малих підприємств; долучення до європейських програм розвитку, таких як COSME, HORIZON 2020 та SMEFacility; запровадження інноваційних процесів у роботу підприємства; запровадження державою програм пільгового кредитування та підтримка інших інструментів фінансування для малого бізнесу; чітке структурування законодавчих норм підтримки і регулювання діяльності малих підприємств; зниження податкового навантаження на малі підприємства; створення рівних умов для всіх учасників ринку.

Комплекс таких заходів допоможе малим підприємствам бути конкурентнішими як у залученні прямих іноземних інвестицій, так і внутрішніх інвестицій та вийти на рівень розвинутих країн, де малий бізнес формує середній клас, який становить основу для стабільного розвитку економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Покришка Д. С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2 (31). С. 49–54.
2. Волосович С. В. Оцінка підходів до класифікації ринків фінансових послуг. *Ефективна економіка*. 2015. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4183> (дата звернення: 25.10.2019).
3. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності підприємства. *Вісник КНУТД*. 2012. № 6 (68). С. 156–161.

4. Дідківська Л. І. Захист конкуренції в ЄС та сучасні новації. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. №9. С. 117–123.
5. Джонсон Р. А. Комплексне управління конкурентоспроможністю американських виробників. Київ: Бліц-Інформ, 2013. 592 с.
6. Жаліло Я. Євроасоціація і нові можливості для розвитку малого бізнесу в Україні. *Дзеркало тижня*. 2015. №43–44. URL: <https://dt.ua/macrolevel/yevroasociaciya-i-novi-mozhливosti-dlya-rozvitku-malogo-biznesu-v-ukrayini-.html> (дата звернення: 25.10.2019).
7. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
8. Лукашова Л. Стратегічні пріоритети розвитку малого підприємництва в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2018. №5. С. 97–108. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2018/05/9.pdf> (дата звернення: 25.10.2019).
9. Ahmedova S. Factors for Increasing the Competitiveness of Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) in Bulgaria. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. No. 195. P. 1104–1112. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1877042815036344?token=ED9987BBFFE9A828613819DA756ECF257883934DCCCC34D33984D08F0092F98D35FF2993D5F22CBAD80C19227D97112F> (дата звернення: 25.10.2019).
10. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія. Київ: Знання України, 2015. 463 с.
11. Global Competitiveness Report 2019: How to end a lost decade of productivity growth. URL: <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth> (дата звернення: 25.10.2019).
12. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 25.10.2019).
13. Doing business 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf> (дата звернення: 25.10.2019).
14. Найцікавіше – дрібним шрифтом. Що вимірюють глобальні індекси. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/06/3/648397/> (дата звернення: 25.10.2019).
15. Державна служба статистики України. Економічна статистика. Економічна діяльність. Діяльність підприємств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size.htm (дата звернення: 25.10.2019).
16. Innovation and internationalization: A competitive advantage for small- and medium-sized enterprises. URL: <http://theconversation.com/innovation-and-internationalisation-a-competitive-advantage-for-small-and-medium-sized-enterprises-101079> (дата звернення: 25.10.2019).
17. Small and medium-sized enterprises. URL: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/63/small-and-medium-sized-enterprises> (дата звернення: 25.10.2019).
18. FORBIZ – Створення кращого бізнес-середовища. URL: <http://forbiz.org.ua/ua/> (дата звернення: 25.10.2019).
19. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: розпорядж. Каб. Міністрів України від 24 трав. 2017 р. № 504-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250167535> (дата звернення: 25.10.2019).

REFERENCES

1. Varnalii, Z. S., Vasylytsiv, T. H., & Pokryshka, D. S. (2014). *Priorytety vdoskonalennia derzhavnoi polityky rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini* [Priorities for improving the state policy of small business development in Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 2 (31), 49–54 [in Ukrainian].
2. Volosovych, S. V. (2015). *Otsinka pidkhodiv do klasyfikatsii rynkiv finansovykh posluh* [Assessment of approaches to the classification of financial services markets]. *Efektivna ekonomika – An efficient economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4183> [in Ukrainian].
3. Heseleva, N. V., & Zaritska, N. M. (2012). *Teoretyko-metodolohichni osnovy konkurentnospromozhnosti pidpryyemstva* [Theoretical and methodological foundations of enterprises competitiveness]. *Visnyk KNUTD – Bulletin of KNUTD*, 6 (68), 156–161 [in Ukrainian].
4. Didkivska, L. I. (2005). *Zakhyst konkurentsii v YeS ta suchasni novatsii* [Protection of competition in the EU and modern innovations]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 9, 117–124 [in Ukrainian].
5. Dzhonson, R. A. (2013) *Kompleksne upravlinnia konkurentospromozhnistiu amerykanskykh vyrobnykiv* [Comprehensive management of the competitiveness of US manufacturers]. Kyiv: Blits-Inform [in Ukrainian].
6. Zhalilo, Ya. (2015). *Yevroasotsiatsiia i novi mozhlyvosti dlia rozvytku maloho biznesu v Ukraini* [European Association and new opportunities for small business development in Ukraine]. Retrieved from <https://dt.ua/macrolevel/yevroasociaciya-i-novi-mozhlyvosti-dlya-rozvitku-malogo-biznesu-v-ukrayini-.html> [in Ukrainian].
7. Yankovyi, O. H. (2014). *Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: otsinka rivnyia ta napryamy pidvyshchennya* [Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement]. Odesa: Atlant [in Ukrainian].
8. Lukashova, L. (2018). *Stratehichni priorytety rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini* [Strategic priorities for small business development in Ukraine]. *Visnyk KNTEU – Herald KNUTE*, 5, 97–108. Retrieved from <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2018/05/9.pdf> [in Ukrainian].
9. Ahmedova, S. (2015). *Factors for Increasing the Competitiveness of Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) in Bulgaria*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Retrieved from <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1877042815036344?token=ED9987BBFFE9A828613819DA756ECF257883934DCCCC34D33984D08F0092F98D35FF2993D5F22CBAD80C19227D97112F>.
10. Varnalii, Z. S. (2015). *Konkurentsiiya i pidpryyemnytstvo* [Competition and entrepreneurship]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
11. *Global Competitiveness Report 2019: How to end a lost decade of productivity growth*. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>.
12. *The Global Competitiveness Report 2019*. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
13. *Doing business 2020*. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>.

14. *Naitsikavishe – dribnym shryftom. Shcho vymiriuiut hlobalni indeksy [Most interesting – in small print. What global indexes measure].* (2019, June 3). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/06/3/648397/> [in Ukrainian].
15. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ekonomichna statystyka / Ekonomichna diialnist/ Diialnist pidpryyemstv [State Statistics Service of Ukraine. Economic statistics / Economic activity / Activity of enterprises].* (2019). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size.htm [in Ukrainian].
16. *Innovation and internationalization: A competitive advantage for small- and medium-sized enterprises.* (2019, February 12). Retrieved from <http://theconversation.com/innovation-and-internationalisation-a-competitive-advantage-for-small-and-medium-sized-enterprises-101079>.
17. *Small and medium-sized enterprises.* (n.d.). Retrieved October 25, 2019, from <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/63/small-and-medium-sized-enterprises>.
18. *FORBIZ – Stvorenniya krashchoho biznes-seredovyshcha. [FORBIZ – Creating a Better Business Environment].* (n.d.). Retrieved October 25, 2019, from <http://forbiz.org.ua/ua/> [in Ukrainian].
19. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku maloho i serednoho pidpryyemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku. Rozporiadzhennia vid 24 travnia 2017 r. № 504-r. [Strategy for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 24, 2017].* Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/250167535> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.10.2019 р.

Стаття пройшла рецензування 08.11.2019 р.

Стаття рекомендована до опублікування 22.11.2019 р.

В. О. РОМАНЬШИН

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри корпоративних фінансов і контролінга ГВУЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», Україна, г. Київ

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ

В статье проанализированы современное состояние и проблемы развития малого предпринимательства и его конкурентоспособность, оценено влияние факторов, обуславливающих этот процесс. Проанализированы место Украины в рейтинге Индекса глобальной конкурентоспособности и Индекса легкости ведения бизнеса и определены влияющие на него факторы. Обоснованы перспективы развития малого предпринимательства в Украине и пути повышения его конкурентоспособности.

Разработаны предложения по модернизации механизмов государственной поддержки малого предпринимательства с целью повышения его конкурентоспособности.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, конкурентоспособность, инновации, государственная поддержка.

V. O. ROMANYSHYN

PhD (economy), Associate Professor, Associate Professor of Department of Corporate Finance and Controlling of Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Ukraine, Kyiv

COMPETITIVENESS OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: THE STATE AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT

Problem setting. At the present stage of economic development of Ukraine, enterprises are forced to grow their business in an extremely unstable external environment. In order to be competitive and meet the requirements of the market for businesses, it is necessary to: constantly analyze the demand in the area in which the enterprise operates; to modernize production and all processes at the enterprise; to conduct research of offers of competitors; analyze customer wishes; constantly expand and upgrade products or services.

Recent research and publications analysis. At the present stage of development of small business management aspects of analysis and planning of improving the competitiveness of enterprises are insufficiently developed, their coverage in scientific publications is controversial, there are many differences among scientists in understanding the ways to reach a competitive level in one or another field of activity of small enterprises.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the condition and problems of development of small business in Ukraine, to assess the government of its competitiveness at the national and international levels, as well as to develop and substantiate promising proposals for improving the competitiveness of small business entities in the current economic environment in the light of globalization transformations.

Paper main body. The current realities of the country's economy lead to small businesses being forced to work and develop in a complex and volatile economic environment. The issues of enterprise competitiveness are being investigated both nationally and internationally.

Innovation is the main driver of small business competitiveness in today's world. Therefore, the state and, above all, entrepreneurs should focus on modernizing their businesses.

In recent years, there have been clear and consistent steps by the government in supporting and developing small businesses in Ukraine, which is reflected in the positive dynamics of the country's ranking in the ease of Doing business index.

It has been determined that the priority areas for enhancing the competitiveness of small business entities in Ukraine are: participation in EU-initiated small and medium-sized

entrepreneurship support programs; participation in the EEN; search for new alternative sources of financing for business activities (financing through credit, state subsidies, participation in programs of financial support for innovative technologies, fundraising, etc.); optimization of taxation (application of preferential taxation, exemption from payment of individual taxes); strengthening state support for small business entities, including financial support from state and local budgets.

Conclusions of the research. To enhance the competitiveness of small businesses in Ukraine, the following proposals are justified: use the global experience of small businesses; to join European small business development programs; to introduce innovative processes more broadly into the work of enterprises; introduce government preferential lending programs and support for other small business financing tools; to clearly structure the legislative norms for the support and regulation of small businesses; reduce the tax burden on small businesses; to create a level playing field for all market participants.

Short Abstract for an article

The article analyzes the current state and problems of small business development and its competitiveness, assesses the influence of factors that determine this process. The place of Ukraine in the ranking of the Global Competitiveness Index and the Ease of Doing Business Index is analyzed and the factors that influence it are identified. Prospects for the development of small business in Ukraine and ways to increase its competitiveness are substantiated. Proposals for modernization of state support mechanisms for small business in order to increase its competitiveness have been developed.

Key words: entrepreneurship, small business, competitiveness, innovation, government support.

Article details:

Received: 27 October 2019

Revised: 08 November 2019

Accepted: 22 November 2019

Рекомендоване цитування: Романишин В. О. Конкуренентоспроможність малого підприємництва в Україні: стан та перспективи підвищення. *Економічна теорія та право*. 2019. №4 (39). С. 24–45. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-39-4-24.

Suggested Citation: Romanyshyn, V. O. (2019). Konkurentospromozhnist maloho pidpriemnytstva v Ukraini: stan ta perspektyvy pidvyschennia [Competitiveness of small entrepreneurship in Ukraine: the state and prospects of improvement]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4 (39), 24–45. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-39-4-24.